

GWALTOWNY (332) *ai*

a pochylone, o jasne (w tym w o 1 r. błędne znakowanie).

comp gwałtowniejszy (9); -ejszy (4), -(e)jszy (5).

sg m N gwałtowny, gwałtowniejszy (43). ◊ *G* gwałtowného (11); -ého (1), -(e)go (10). ◊ *D* gwałtownému (12); -ému (1), -(e)mu (11). ◊ *A* gwałtowny (11), gwałtowného (4); -ého (2), -(e)go (2). ◊ *I* gwałtownym (15). ◊ *L* gwałtownym (4). ◊ *f N* gwałtowną (30), gwałtown(a) (5). ◊ *G* gwałtownej (21); -ej (4), -(e)j (17). ◊ *D* gwałtownej, gwałtowniejszej (8); -ej (5), -(e)j (3). ◊ *A* gwałtowną (19). ◊ *I* gwałtowną, gwałtowniejszą (16). ◊ *A a. I* gwałtowną (1). ◊ *L* gwałtownej (6); -ej (2), -(e)j (4). ◊ *n N* gwałtowné, gwałtowniejszé (21); -é (1), -(e) (20). ◊ *G* gwałtowného, gwałtowniejszego (16); -ého (2), -(e)go (14). ◊ *D* gwałtownému (3); -ému (1), -(e)mu (2). ◊ *A* gwałtowné (15); -é (4) *SarnStat* (3), *SiebRozmysl*, -e (1) *MurzHist*, -(e) (10). ◊ *I* gwałtownym (6). ◊ *L* gwałtownym (4) *GlabGad*, *SkarJedn*, *SarnStat*, *PowodPr*, gwałtown(e)m (1) *ComCrac*. ◊ *pl N m pers* gwałtowni (1). *subst* gwałtowné, gwałtowniejszé (24); -é (4), -(e) (20). ◊ *G* gwałtownych, gwałtowniejszych (14). ◊ *D* gwałtownym (2). ◊ *A m pers* gwałtown(e) (1). *subst* gwałtowné, gwałtowniejszé (10); -é (1), -(e) (9). ◊ *I m* gwałtown(e)mi (3) *LeovPrzep*, *GórnDworz*, *SkarKaz*, gwałtownymi (1) *PowodPr*. *f* gwałtownymi (1). ◊ *L* gwałtownych (2). ◊ *V subst* gwałtown(e) (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVII(XVIII) – XVIII w.

1. Pozostający w związku z gwałtem, przemocą, bezprawiem; *imperiosus Mącz*; *violentus Cn* (89) :

a. Używający przemocy, bezprawia, gwałtu; *violentus Cn* (20) : Oná rzeczé ku orłowi/ Day mi pokoy łąsiádowi: A niechćiey być ták gwałtowny *BierEz* H2v; *KochZg* A2v; *Mącz* 280c; A pyłznych/ á gwałtownych vrzędow/ oprócz przełtępnikow/ nigdy on nie chciał mieć. *RejPos* 227v; *KuczbKat* 90; Extortor – Gwałtowni widzieracz. *Calep* 398b, 894b; Iż vkrzywdzony y gwałtownie náiechány/ ma łkargę vczynić przed Stároftą oného mieycá/ ná oného gwałtowného inwázorá/ ábo ráptorá. *SarnStat* 1169, 495.

W charakterystycznych połączeniach: gwałtowny inwazor, raptor, turbator, urząd, wydzieracz, wydzierca.

Wyrażenia: praw. »gwałtowną ręką« = *gwałtem, przemocą; manu violenta JanStat* [szyk 4 : 3] (7): on ręką gwałtowna na nyą łzyą yełth rzuczill mowyač kv nyey małch pyenyadze *LibMal* 1544/93v, 1546/111; dla tego vftáwiamy: iż gdy kto włzedłszy w dóm czyy ręką gwałtowną gołpodarzá álbo żonę/ álbo łyná/ álbo łługę iego zábiie/ álbo okrutnie ráni *SarnStat* 506, 506, 647, 932, 933.

»gwałtowna ręka« = *zły człowiek* (2): *RejPs* 108; Boże ciebie oczekawam/ od młodości moiey wzywam/ wyzwol mię z ręki gwałtowney/ niezbożności łwiátá zdrádney. *ArtKanc* Q9v.

Szereg: »gwałtowny i drapieźny« (1): Ieden Sláchćic zacny/ máiętny y bogáty w Polłce bárdzo gwałtowny y drapieźny [...] gdy bárzo chorował/ był nápominan od Mnichow *StryjKron* 350.

W przen (1) : Acz rwę/ wiążę kwápliwie/ Sidło gwałtowne/ w którym Dufzá żywie. *GrabowSet* S4v.

b. *Dokonany przemocą, bezprawiem, gwałtem* (69) : *MetrKor* 37/3v; *OpecŻyw* 135; *BierRozm* 9; thák Węgrzy/ Słowacy / Niemcy/ iáko y Thurcy/ á tym przymierza niewzrułzáli/ gdyż nic gwałtownego zwłáłzczá z dziáły niepoczynáli. *BielKron* 308v, 41; *Mantiola* [...]. Manus

iniectio dicitur quoties non expectata indicis autoritate rem nobis debitam vindicamus Calep. Gwałtowne dochodzenie łprawiedliwoŝci łwoyey. *Mącz* 209a, 421d; *GórnDworz* Gg3; *ModrzBaz* 142; ktore [artykuły] Mikołay wielki Papieź/ ktory fię iego rozboiom y włtąpieniu gwałtownemu ná Pátrjárchoŝtwo łprzećiwil wylicza *SkarJedn* 231; Grekowie/ po gwałtownym wygnaniu z Bulgáryey/ nic nie opuŝćili co ku wiecznemu rozdziałowi od koŝćioła y od przełozonego łwego/ y nieprzyázni ku Láćinnikom łłuźyć mogło. *SkarJedn* 242; *CzechEpPorz* *4v; *GórnRozm* L; Abactus – Gwałtowne odpędzenie, wikradnienie bijdła. *Calep* 5a; *WujNT* 287, 626; GDy kto będzie pozwan/ o pooranie roléy/ álbo o poŝieczenie łak gwałtownym obyczaiem *SarnStat* 1163, 133, 943, 1050, 1164; *KmitaSpit* C2v; á meźoboyŝtwá vmyŝlne y gwałtowne/ połpolicie záiednywáia/ y ábo pieniędzmi ábo ŝiedzeniem wólcelkich zbytkow pełnym nágradzáia *PowodPr* 67, 26, 42, 46, 64 *marg*; Iáko ćiaála náłze/ ábo wnétrznemi chorobámi/ ábo powierzchwnymi gwałtownemi przypadkámi vmieráia *SkarKazSej* 664a.

W charakterystycznych połączeniach: gwałtowne(-y,-a) bicie, danie, dochodzenie, krzywda, meźobojŝtwo, obyczaj (2), odpędzenie (wypędzenie) (2), panowanie (2), popasienie, przyciskanie, przygoda, przykazanie, przypadek, rzecz, sprawa, wolnoŝć, wrzucenie, wŝtąpienie, wygnanie, wikradnienie, wyrąbanie, zahamowanie (2), zerwanie.

Zwrot: »gwałtowná [= niesprawiedliwie, krzywdzáo] czynić« = *iniquis manibus uti Vulg* (1): Tám Lizymách gdy fię lud wzruŝył będac nápełniony zágniewaniem máiac około trzech tyfięcy ludu zbroyne⁸⁰/ niełprawiedliwie y gwałthowná czynić zá przywiedźieniem niektore⁸⁰ tyránná w lećiech y w łzalonym rozumie podełzłego. *BibRadz* 2.*Mach* 4/40.

Wyrażenia: »gwałtowne branie, wzięcie« [szyk 3 : 1] (3 : 2): [Kazimierz] podwody/ zboża/ fiána/ takieź inne gwałtowne brania połpolitemu ćłowieku pod winámi záakazał *BielKron* 356; *CzechEp* 166; *Rozbóynik*. *Item*, gwałtowné wzięcie. *SarnStat* 293; *VotSzl* E3.

»gwałtowna moźnoŝć« [szyk 1 : 1] (2): Bo łnádnie moźeź nánie zrzucić łtrzełbę łwoię á rołproŝfyc ie łrogiem gromem á moźnoŝcia łálki twey ták áni łam zwiem gdy będe wyzwołon zmoźnoŝci gwałtowney tych ktorzy o chwale imienia twego nie nierozumieia *RejPs* 212v, 86v.

»gwałtowny najazd« = (*violentum*) *invasio, impressionis incursus JanStat* [szyk 3 : 2] (5): *Item* Czółtokrocł fzye przigadza nayałdi gwałthowne bywacz łobv łtron tho yełth zwalach do podolya a spodolya do valach *MetrKor* 40/821; łkázuiemy: áby Stárołtowie źiem náłzych nie ładźili/ iedno [...] o rozboiu ná połpolitey dródze: o poźogę y zápalenie: o gwałtowny nájazd ná czyy dóm. *SarnStat* 528, 711, 897, 911.

»gwałtowne poŝiedzenie [czego]« (1): A w tym połłáli do Papieźá łkárzyć y o pomoc ná Krzyźowniki o gwałtowne poŝiedzenie tych kráin przerećzonych *BielKron* 373v.

»gwałtowne przymuszenie (a. przymuszanie)« (3): *KromRozm* III O8; Ale chociaymbychmy iuź łobie ten ŝrzedni kłtał obráli/ ktory nie z gwałthownego przymuŝzenia/ ále s pocźciwych y łwovolnych obyczaiow ludzkich do cnoty á do dobrych obyczaiow nas pociąga. *RejZwierc* 18v, 18v.

»gwałtowna ŝmierć« = *nex Mącz* (3): *Mącz* 243d; nieprzyłtoynie był z ŝwiátá Kiełtut miły ták gwałtowná łmiercia zgłádzony. *StryjKron* 467; *SkarKaz* 314b.

praw. »gwałtowne wybicie« [*w tym: z czego (3)*] = *expulsio violenta JanStat* [szyk 3 : 2] (5): Izsie sprawa miedzi ludzmi okolo vibiczia gwałtownego Z ymienia barzo zabiegła y zagęłczila *ComCrac* 19, 19; *SarnStat* 509 [2 r.], 533.

»gwałtowne wydarcie« = *abactus, raptus Calep* (2): Raptus – Gwałtowne widarczię porwanię. *Calep* 894b, 5a.

»gwałtowne złupienie (*a. łupiestwo*)« = *violenta praedatio Vulg* (5): *Leop Is* 9/5; Ná ten čás ziemiá byłá fkázona przed Bogiem/ będąc pełną gwałtownego łupiełtwá [*et repleta est terra iniquitate*]. *BibRadz Gen* 6/11; *BielKron* [332²]; *RejPos* 15; *NiemObr* 20.

Szereg: »prędkí i gwałtowny« (2): żebyłmy mieli pewny záfłwe depozyt od prędkiey y gwałtowney przygody/ przeciwko Koronnemu nieprzyačielowi *VotSzl* E2.

Przen: *Tendencyjny, bezpodstawny, fałszywy* (9) : *RejPos* 336; *BiałKaz* E4; Stąd oto obaczyć mozełz iż takie mniemánie/ y takie piłmá wykręćanie gwałtowne/ nic nie iełt infzego/ iedno flepotá wielka ciemności onych grubych y dotkliwych Egipłkích/ przez Antychriřtá ná ludzi przywiedzioná. *CzechRozm* 37, 15v; Tákże fię gwałtowny y nie dobry wykłád dálłzych łłow tegoż Ezáia. 44. v 8. pokázuie *CzechEp* 154; Ale fię temu wykłádowni ták dálekiemu od rzeczy y gwałtownemu łłow tych náciągániu dziwuieł. *CzechEp* 154, 139, 161, 215.

W charakterystycznych połączeniach: *gwałtowne(-y) naciąganie* (3), *świadectwo, wykłád* (3), *wykręćanie, wyszpocenie*.

2. *O znacznym natęženiu, sile; bardzo silny, bardzo wielki; natarczywy, usilny; impetuusus Mącz, Cn; imperiosus, violentus Cn* (186) : *FalZioł* IV 23a; *BielŻyw* 19; *GlabGad* K7, K7v; *BielRozm* 21; Kto łtoj/ niecháí bączy aby nievpádl/ mnie co się dotycze/ znám iczuię iłz na się mám gwałtowne parcie/ abych się na zad cofał i vpadł *MurzHist* O4; *KromRozm III* N; A gdy gwałtowna bitwá [*pugna valida*] byłá/ á zá pomocą Bożą fortunnie fie im wiodłó/ on ołtátek Arábczykw zwyciężony/ żádáli od Iudy áby łnimi przymierze vczynił *Leop 2.Mach* 12/11; *Marisca, Brzidka/ Niełmáczna figá/* też nieyáki wrzód nád posłádkiem od drápánia álbo tárcia gwałtownieyłzego rołtący. *Mącz* 210a; *Opprimi violentiae impetu, Być zatłumión* przes gwałtowne nátárcie. *Mącz* 295d, 296a; [*oczy*] gwałtownemi promiełmi łwemi/ przenikáiącz przez drugie oczy/ iáko iáłność przez łkło do vpodobánego łercá/ zágrzewáią ie/ y czynią ie łpołobne ku przyięciu/ y rozżarzeniu miłości. *GórnDworz* Cc4, D5v, Bb5v; *RejPos* 317; Then Zamek Schwed gwałtownym łturmowánim/ y łtrzelanim przymusił/ iłz fie musiál poddác. *KwiatOpis* B3; Rigá. Miáłto mocne y wielkie/ gwałtownym wálem Miáłto y Zamek obtoczony y dobrze obwárowány. *KwiatOpis* B4v; Boć wždy iuż nie włzytko pyłzni/ nie włzytko łákomi/ nie włzytko zwadcze/ nie włzytko opilcy/ ále bez tego łpółnego przypadku vkáz mi iednego ná łwiece ktoby fie obeidż miáł á ktoby był wolen od niego/ iefli nie będzie gwałtownym rozumem á rołtropnym przyłłnych rzeczy pohámowánim práwie zwyciężony. *RejZwierc* 79; á záfię praca ábo tákowe igry zbytnie á gwałtowne [*nimia et violenta*] wátlá ciáło *ModrzBaz* 11; á Niemcy obaczywłzy niełpodzewáną zdrádeł/ y gwałtowną nieprzełpieczność/ tym leniwiely náciéráli *StryjKron* 390, 350, 410; *KochPhaen* 12; *ActReg* 117; *SiebRozmyśl* B4v; A iż potrzebá infza bywa gwałtowna/ którá wielkiey mocy potrzebuie/ infza łzeyłza którá łácniey odpráwić moze *GrabPospR* L2, Kv, L2;

PowodPr 37; *VotSzl* D2; Bez zbytku Polak/ bez gwałtownych zysków/ Może się obyć y bez tych pułmików *KlonFlis* D3, D2v, D3.

W charakterystycznych połączeniach: *gwałtowna*(-y, -e) *bitwa*, *bogactwo*, *igra*, *młot*, *napieranie*, *natarcie*, *niebezpieczeństwo* (*niebezpieczność*, *nieprzebieczność*) (4), *parcie*, *pokarm*, *poruszenie*, *potrzeba* (4), *praca*, *promień*, *raz*, *rozum*, *rzecz* (3), *sturmowanie*, *szczęście*, *tarcie*, *upadnienie*, *wał*, *wdziranie*, *zysk*; *gwałtowny w lataniu*.

Wyrażenia: »gwałtowna moc, możność« = *impetus*, *impetus potentis* *Vulg* [szyk 10 : 2] (11 : 1): A żadny nieieft by też był námożnieyfsy/ ktory by miał być prozen śmierci/ á iż by sie miał obronić gwałtowney grobowey możności. *RejPs* 133v; Nie boycież się wielkości ludzi tych/ ani się lękać gwałtowney mocy ich. *BibRadz* I.*Mach* 4/8, 1. *Mach* 4/30; *GórnDworz* L12; *NiemObr* 59; Gdzie Karthago/ y Korint? gdzie ławné Atheny? Gdzie sie ona gwałtowna Rzymska moc podziála? Wżytko śmierć niecierpliwa z ziemią porównála. *KochTarn* 77; *ActReg* 5; *GórnTroas* 20, 50; *SarnStat* 133, 424 [2 r.].

»gwałtowny nieprzyjaciel« = *potens hostis* *JanStat* [szyk 17 : 4] (21): iż naprzeciwko gwałtownemu nieprzyjacielowi, zwłaszcza Turczykiem Czeffarzovi obieczali nam y koronie nafey majątnościami y gardly lwemi pomagacz. *ComCrac* 11v; *ConPiotr* 30v, 34v; *Diar* 64, 81 [3 r.]; (*sam Pan Chrystus*) A nie dożyć ze oświeciwfsy/to święte piśmo/ człowieka ożywia/ ożywiwszy y poświęca/ ále iefzcze y poświęciwfsy/ od wflech nieprzyaciół gwałtownieyfszych/ Czárthá/ fwiáthá/ y ciála/ broni *Leop* *A3v; *UstPraw* K3 [3 r.]; Hetman ktory bitwę stáwi/ y mężnie poczyniácz sobie/ choć gwałtowne ná się będzie miał nieprzyaciół/ iednak ie zwycięży *GórnDworz* Ff6v, li; *StryjKron* 672; *SarnStat* 116, 117 [2 r.]; *GrabPospR* N, N2v; *VotSzl* B4v, E.

»gwałtowna siła« (2): Zetrzy mocną ręką swoią/ wieczny Boże/ wżytki gwałtowne siły nieprzyaciół KOścioła twego *ArtKanc* I13.

Szeregi: »mocny, gwałtowny« (1): Sáma goła powieść nie ieft znak pewny ku zdaniu ná mękę/ [...] oprócz tego gdyby była mocna/ gwałtowna/ á nie odmienna. Odmiennosc mowy/ kłamstwo/ boiaźń/ záiąkanie/ drzenie/ lą znaki/ nieiáką drogę ku męce podáiące *GroicPorz* hh4v.

»gwałtowny i potężny« (1): A tę taką wyprawę/ mogliby Ich Mość Pánowie Polacy Litwá czynić/ ná nieprzyaciół gwałtownego y potężnego. *GrabPospR* N.

»gwałtowny i silny« (1): iáko ná tę pierwszą gwałtowną i silną potrzebę/ w náfzey Rzeczyp. żołnierz fnádnie zebrány być może. *GrabPospR* L2.

»wielki a (i) gwałtowny« [szyk 2 : 1] (3): *GórnDworz* Aa5v, L12; muřeli wyciągnąć ná zad do Prus z Litwy y z Zmodzi/ z nienágrodzoną łzkodą y niełławą wieczną/ ták gwałtowney y wielkiej/ á próżney y dáremney dwu Krolow/ y kilkudziesiat Xiążat y wżyftkiey Rzeřze Niemieckey wyprawy *StryjKron* 432.

a. O usposobieniu, temperamencie, uczuciach ludzkich: *wybuchowy*, *porywczy*, *namiętny*; *vehemens* *Mącz* (20) : *WróbŻolt* 118v; cořz tho zá gniew zápálczywości ie⁸⁰ ták przeřliř gwałtowny [*qua est haec ira furoris eius immensa*] *Leop Deut* 29/24; *Mącz* 216c; *Prot* A4v; *GórnDworz* K4, Bb3v; To ten rozumiał/ iż lepiej wżytko przypuścić ná święte miłofierdzie iego/ niżli go fráłowác gwałtownymi prósbami. *RejPos* 46; *RejPosWstaw* [110³], [110³]v; Wziął záś nád Krolew moc/

żał przyrodzony Ciężki/ gwałtowny/ y niepowsięgniony. *GrochKal* 10; Niechćiey fię kupcom gwałtownym fprzećiwiąć *KlonFlis* D4v.

W charakterystycznych połączeniach: gwałtowny (-a, -e) gniew (rozniewanie) (3), kupiec, prośba, rzecz (2), smutek, żal.

Wyrażenia: »gwałtowna boleść« (1): á niemoże fie nigdy oczuć w noczy/ áby nie fłyżalá wymyfloney muzyki/ lámementliwych piołnek/ z rofkazánia onego ktory wzdycháiąc thák gwałtowną boleść ferdeczną pokázuie. *GórnDworz* Bb4.

»gwałtowna miłość« (4): Tha [piękność] wzbudza vmyfl náłz/ á budzeniem lubość czyni/ y fthąd gwałthowną miłością zápala. *GórnDworz* Mm5v, M8, Bb2v; *LatHar* 23.

»gwałtowna popędlivość« (3): Okrutnýc ieft gniew/ á gwałtowna popędlivość [*impetus in furore*]/ ále przed zazdroćią ktoż fię ołtoi? *BibRadz Prov* 27/4; A ná co mam wfpominác gwałtowne á práwie fzałone wíela ludźi popędlivości [*violentos et furentes multorum impetus*]? *ModrzBaz* 141; *StryjKron* 447.

Szeregi: »popędlivy a gwałtowny« (1): Iáki ieft popędlivy á gwałtowny vpor złościwých przeciwo wiernym. *LubPs* Kv marg.

»wielki a gwałtowny« (1): Służył ieden piękney y zaczney Rzymiáncze čás długi/ pokázuiąc wielką/ á gwałtowną przeciw niey miłość *GórnDworz* Bb2v.

b. *O zjawiskach związanych z organizmem ludzkim (6)* : á thak z wielką dowcipnością á z wagą lekarz ma fie waźić dawać Czemieszicze/ [...] á mdłym y fuchego przyrodzenia niema być dawana Czemieszicza ábowiem czyni gwałtowne wracanie y ftołcze zbytnie *FalZioł* I 45d; CZęfte kichanie, albo barzo gwałtowne: przychodzi na dzieci z wrzodu głownego. *FalZioł* V 41, I 128c; że ná czczo / to ieft po pułnocy/ nic nie iadłzy áni piwłzy/ káždy powinien tey świętości vżywác: wyiawłzy gwałtowną y iuz práwie dużę z ciálá wyciłkáiącą chorobę. *LatHar* 253; *SiebRozmyśl* [A2]v.

W charakterystycznych połączeniach: gwałtowna(-e) choroba (2), kichanie, wracanie (2).

Wyrażenie: »boleść gwałtowna« (1): To ieft/ włzytko ciáło moie ieft wzrułzone y potárthe bolećią gwałtowną. *BibRadz* I 291a marg.

c. *O zjawiskach przyrody (89)* : *MetrKor* 37/4; Confusio maris, zvmyenye, zmyefzanye gwałtowne, szhum morsky *BartBydg* 33b; Trzaskawicze/ y lyskawicze gwałtowne z defzczem *FalZioł* V 55; *GlabGad* H4, H7v; *SeklKat* G3v; *Leop Sap* 18/5; A ci co fą na zachod fłońcá/ będą fię bać imienia Pańłkiego/ á ktorzy fą ná włchod fłońcá chwały iego/ gdy przydźie iáko rzeká gwałtowna [*veluti fluvius*] ktorą duch Páńłki pędzi. *BibRadz Is* 59/19, *Is* 47/14, *Ier* 47/2; *BielKron* 5v, 179, 424v; *GórnDworz* S; *RejPos* 140v [2 r.]; Y defzcz pomierny tedy záváždy piękniej ziołá ożywia y zázieleniewa niżli ow gwałtowny/ bo gwałtowny álbo potłucze álbo z błothem pomiełza. *RejZwierc* 15; *BudBib Ex* 15/10, *Am* 5/24, *Sap* 18/5; Chmury z hukiem linęły defzcz nieflýchány/ Linęły grad gwałtowny z wichrem zmiéłzány. *KochPs* 114; *StryjKron* 72, 345; Nie záváždy byłtré wiátry morzá przedymáią/ Ani wály gwałtowné w brzégi vdérzáią. *KochEpit* A2; *KochFr* 88; *WisznTr* 32; *KochPam* 85; Nie odłtráfzą zbytecznym ogniem zarázoné Kupcá kráie chćiwégo: áni przeládzoné Mrozem gwałtownym polá *KochPieś* 2; Polny świércz co głófu stáie/ Gwałtownému fłońcu láie. *KochSob* 62; *GórnRozm* B3v; BLogófláwiona Iágniełzká/ ftoiąc w pośrzodku ognia gwałtownego/ wzniołłá ręce w niebo/

y ták fię modliá. *LatHar* 457, 176; *WujNT Act* 27/41; *JanNKar Cv*; *PowodPr* 56; *CiekPotr* 63; Zbudował okręt/ ielli prawdá/ y on Z Pyrrhą żoną fwą sławny Deukálion/ Gwałtownym wodom o których wiedzieli/ W nim vsiedzieli. *KlonFlis* D3; *PudłDydo* B2v.

W charakterystycznych połączeniach: gwałtowna(-y, -e) dma, duch, gorącość, grad, łyskawica, mroz (3), niepogoda (2), obłok, ogień (6), płomien, potok (2), potop, powietrze, powódź (2), rzeka, słońce, sturm, szum, trzaskawica, wał (2), woda (8), zmieszanie.

Wyrażenia: »gwałtowna burza, nawałność« = *vehemens procella* *Modrz* (3 : 1): thedy przodek okrętu wwiąznowłsy/ ftál nie ruffáiác [!] fie/ ále zádni koniec łamał fie od gwałtowney burzey [*a vi maris*]. *Leop Act* 27/41; iedno iáko ow okręt/ kthory čás niemáły przeciwi fie wíátrom ná morzu/ nákoniec niemogác fie gwałtowney nawałności oprzeć/ [...] puści fie ná fortunę *GórnDworz* Ff4v; *ModrzBaz* 81; *CzechEp* 87.

»deszcz gwałtowny« = *nimbus* *Murm, BartBydg* [szyk 14 : 10] (24): *Murm* 16; *Nimbus, ventus pluviosus vel densitas nubis in tempestate obscura, vel est repentina pluvia, gwałtowny, valny deszcz BartBydg* 98; Wiatr ze dżdżem gwałtownym y przemiennym. *FalZioł* V 55, V 55; Mąż vbogi kthory potwarza vbogie/ podobien iest dżdżowi gwałtownemu [*similis est imbri vehementi*]/ zá którym przychodzi głód. *Leop Prov* 28/3, *4.Esdr* 15/28, *Iob* 29/23, *Cant* 2/11; *BibRadz Ps* 89/5, *4.Esdr* 15/37; *Procumbere segetes imbribus, Zyto poległo od gwałtownych dżdżów. Mącz* 70b; *LeovPrzep A2; BudBib Iob* 37/6, *4.Esdr* 4/47 [2 r.], *Eccli* 49/11; *SkarJedn* 24; *KochTr* 14; *StryjKron* 345; *KochFr* 105; *KochPieś* 24; Niechay délcz z niebá ná nas gwałtowny nie leie: Iowis ráczéy niechay fye wespół z námi śmieie. *PudłFr* 66; *PudłDydo* A4, B3.

»gwałtowna siła« (1): Kogoż morłki łzum y gwałtowne síły/ Ná d wola Bożą kiedy zátopiły? *GrochKal* 12.

»wiatr, wicher gwałtowny« = *ventus validus a. vehemens Vulg; ventus violentus Cn* [szyk 14 : 3] (15 : 2): *LubPs* ff3v; *Leop Ex* 14/21; *BibRadz Ex* 14/21, *Sap* 4/4; *BielKron* 92, 449; *Circius et Cercius, [...] Wiátr gwałtowny który ofobliwie we Fránciey w Delphinatu wieye, Mącz* 54c; *Violentissimo coeli statu, Bárzo w gwałtowny wiátr/ w okrutną niepogodę. Mącz* 498b; *BudBib I* 361c *marg, Ion* 4/8; *HistHel* C3v; *KochPs* 48, 189; *PudłFr* 43; *WujNT Matth* 14/30, *Act* 2/2, 27/14.

Szeregi: »popędliwy i gwałtowny« (2): Oto ie popędzą obłoki od wíchodu y od zachodu áz ná południe oblicznością bárzo ftráfzliwą/ popędliwą y gwałtowną [*facies eorum horrida valde, plena irae et procellae*]. *BibRadz* 4. *Esdr* 15/34.

»wielki i gwałtowny« = *magnus et validus Vulg* (2): Y przyidą wielkie y gwałtowne obłoki y gwiazdy *BibRadz* 4. *Esdr* 15/39; *LeovPrzep* A2.

W przeni (1) :

Wyrażenie: »gwałtowna nawałność« (1): Aby przes to wzywánie Troyce/ y iedney mocy Bołtwá/ wízelka nagorfsza moc przeciwniká/ wízelka záftárzáłá złość Dijabelska/ wízelka gwałtowna nawałność/ byłą wykorzenioná/ y odeflá od ciebie *KrowObr* 84.

[*Część przykładów ze znac. 2. może być interpretowana jako znac. 4., ponieważ zjawiska siły i szybkości często występują nierozłącznie*].

3. *Potrzebny, konieczny, pilny, przymusowy* (40) : ále iżem ná ten čás nie mógł przybydź ořobą fřwą do W. M. dla wielkich á gwałtownych řpraw *WerKaz* 276.

Wyrażenia: »gwałtowna potrzeba« = *mus, konieczność; necessitas* *Modrz* [szyk 29: 8] (37); *ConPiotr* 31v; Kiediby potrzeba gwałtowna/ albo wielka řkoda przřřła/ nie gwalcy řwięta/ ktory by nie mógł bes řkody odłozić nadrugy dzyeń *SeklKat* G3v, Vv [2 r.]; *Diar* 78; *BielKron* 210v, 407v; Odpowiedział p. Myřzkow. iż cřłowiek/ więcey řie ma oględac ná řwoię powinność/ niż ná wřzytki tánte przyczyny/ kthoreby go zadržymać mogły. Zgoła by iedno nie ná woynie/ ábo nie cřáfu iney gwałthowney potrzeby/ ábo nieřczęřcia páná řwego *GórnDworz* L3; Vřř ábo rząd od vřřu ma řtác wolno/ gdy gwałtowney potrzeby niemářř/ ieden od drugiego ná řřeřci řtop/ gdzie tego potrzebá vkáže tedy ná cřterzy *BielSpr* 9v; *ModrzBaz* 44, 123v; *StryjKron* 66; Bo nawięcey ná ten čás z pámięci ludzkiey wypada/ gdyby/ vřzywájąc dobrodźieyřtw iego/ mieliby vcřciwoř wyřządzác Bogu ktory im w tym folguie. Ale gdy potrzebá gwałtowna przycřřnie: toř ná Bogá wřpomináię *CzechEp* 87; *NiemObr* 147; *WisznTr* 8; *BielSjem* 19; *KochPieř* 38; *GórnRozm* K3v [2 r.]; *PaprUp* E4v; *ActReg* 45; *OrzJan* 132; *LatHar* 114, 122, 126; A ięřliby křóřemu z nich/ dla gwałtowney potrzeby řwey odiechác przyřřło/ áby to z wiadomořcią Hetmáná Koronnęgo/ á w niebytnořci iego Polnęgo byřlo. *SarnStat* 434, 30, 134, 442, 443, 1019, 1226; *SiebRozmyřl* E4v; *PowodPr* 47; *VotSzl* B, D4; *KlonWor* 2.

»gwałtowna przyczyna« (2): ábowiem/ mimo tho/ iż ięř wielkie niebeřpieczeniřtwo/ (bo á czo wiedzieć/ komu kořtká pádnie) kto do tego bez gwałtowney przyczyny řkwápliwie byeży/ godzyen ięřř/ řeby řie iego towarzřřtwá pocřciwi ludzie řtrzegli. *GórnDworz* E2; *PowodPr* 15 *marg.*

Szereg: »pilny a gwałtowny« (1): SEym Wářny Koronny we dwie řecie nadářey ma bydź řkádan: á gdzieby tego byřla pilna á gwałtowna potrzebá Rzeczyřpolitey/ tedy zá ráđá pánów Rad oboygá Páńřtwá/ iáko čás y potrzebá Rzeczyřpolitey przynořić bęđdzie/ powinni go řkádac bęđziemy. *SarnStat* 30.

4. *Szybki, pořpieszny; nagły, niespodziany* (15) : przeto gdy kto barzo pragnie, nie dobrze ięřř gwałtowne picie, ale znieřagła [!] iż tak potrořze wřiąka w řoładek áże odwilgnie. *GlabGad* E8v; á gdy miał błáđ poczwierdzić/ przepuřcił nań pan bog gwałtowná niemoc yř nagłá řmieczią [!] vmářł. *SeklKat* F3v; Nie włękniesz řię pořtráchu gwałtownego [*non timebis a timore repentino*]/ áni vpadku gdy przydźie na řłořniki. *BibRadz Prov* 3/25; wřzákře tego wrzodu zářtářzářego zářázem vleczyć nie moře/ bowiem gwałtowne przemiennořci rzeczy řopolitey peřne řzkod bywáię. *BielKron* 199, 240v, 400v; *RejAp* 136; A cokolwiek gwałtownie do przyrodzenia przypáđnie/ [...] nie moře ták řłufznego rozřáđku dáć/ iáko gdy tho powoli y obacřono y rozwařono bęđdzie. Bo y Męđrczy ták o tym piřzř/ iż káđda rzecz gwałtowna nie moře być iedno řzkodliwa. *RejZwierc* 15; *BudBib* 2.*Mach* 12/22; *StryjKron* 240; Miárá w rzeczách to tá trwa/ y beřpiecznie řtoi/ A odmiány gwałtowney nigdy řie nie boi. *GórnTroas* 22; *PowodPr* 19; *SkarKaz* 158b.

W charakterystycznych pořczeniach: gwałtowne(-y, -a) *naszcie, niemoc, odmiana* (2), *pęđ* (2), *picie, pokarm, postrach, przemiennoř, przygoda, rzecz, uciekanie*.

Wyrażenie: »bol gwałtowny« (1): Thá wřřřřřřřřřř ře wřiętá ięřř Archá Bořá/ á ře teř vmářł dziewierz iey/ tudzieř y mářř/ náchylář řie y porodziřł. Bo przyřřřř ná nię bole gwałtowne [*dolores subiti*] *Leop* 1.*Reg* 4/19.

Szereg: »skory i gwałtowny« (1): Teraz moi wielce M. Pánowie/ widząc że czás bieży/ odmiany téż ná świecie fkoré y gwałtowné/ á co wietńza/ fzkodliwé/ by fnađź nie powftála burza iáka *JanNKar* A3v.

*** *Bez wystarczającego kontekstu* (2) : Violentus, Gwałtowny/a/e. *Mącz* 498b; *Calep* 1126b.

Synonimy: **1.** bezprawny, drapieżny; **2.** mocny, silny, wielki; **a.** gorliwy, porywczy; **c.** walny; **3.** pilny, potrzebny; **4.** nagły.

Cf **GWALCIWY, GWALTOWY, NIEGWALTOWNY**

AL